Burjaatin kieli

Burjaatin kieli (burjaatiksi буряад хэлэн, *burjaad helen*) on burjaattien puhuma mongolilainen kieli. Sillä on virallisen kielen asema Burjatian tasavallassa Venäjällä.

Burjaatti	
Oma nimi	буряад хэлэн
Tiedot	
Alue	Burjatia, Irkutskin alue (ml. Ust-Ordynskin Burjatia), Taka-Baikalian aluepiiri (ml. Agan Burjatia), Mongolia, Kiina
Virallinen kieli	Burjatia
Puhujia	440 000
Sija	ei 100 suurimman joukossa
Kirjaimisto	kyrillinen
Kielitieteellinen luokitus	
Kielikunta	altailaiset kielet
Kieliryhmä	mongolilaiset kielet
Kielikoodit	
ISO 639-2	bua
ISO 639-3	bua (http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=bua)
	Ohje

Sisällysluettelo

Levinneisyys ja puhujamäärä

Burjaattia puhutaan Venäjällä lähinnä Burjatiassa, Irkutskin alueella (Ust-Ordynskin Burjatia, Nižneudinskin piiri, Ziman piiri) sekä Taka-Baikalian aluepiirissä (Agan Burjatia, Akšan piiri, Kyran piiri, Karymskojen piiri, Šilkan piiri). Mongoliassa burjaatteja asuu Dornodin ja Selengen aimakeissa ja Kiinassa Sisä-Mongolian Hulunbuirin alueella.[1]

Vuoden 1989 väestönlaskennan mukaan burjaatin puhujia oli Venäjällä 375 900 henkeä, joista 229 800 Burjatiassa, 45 900 tuolloisessa Ust-Ordynskin Burjatian ja 42 500 Agan Burjatian autonomisessa piirikunnassa. Burjaattien autonomioissa asui 84,7 puhujien kokonaismäärästä. Mongoliassa puhujia arvioitiin olevan noin 45 000 ja Kiinassa 6 000 henkeä.[2]

Vuoden 2002 väestönlaskennan mukaan burjaattia puhui Venäjällä 368 800 henkeä,[3] joista 231 400 Burjatiassa, 46 000 Ust-Ordynskin ja 44 900 Agan Burjatian autonomisessa piirikunnassa[4] (lukuihin sisältyvät myös burjaattia toisena tai vieraana kielenä puhuvat).

Vuonna 1989 Venäjän burjaateista 86,6 % puhui burjaattia äidinkielenään ja 2,5 % toisena kielenä.[5] Vuonna 2002 79,3 % burjaateista osasi burjaattia.[6] Kansallisuudeltaan burjaateista 96,3 % osaa venäjää[7] (85,7 % vuonna 1989).[5]

Burjatiassa burjaattia osaa 23,6 %, Ust-Ordynskin Burjatiassa 34,0 % ja Agan Burjatiassa 62,2 % koko väestöstä.[4] Venäjää koko väestöstä osaa Burjatiassa 98,6 %, Ust-Ordynskin Burjatiassa 98,4 % ja Agan Burjatiassa 94,9 %.[8]

Vuoden 2010 väestönlaskennan mukaan Venäjällä on 218 600 burjaatin puhujaa[9].

Burjaatin puhuma-alue.

Fonologia

Vokaalit

	Etinen	Keskinen	Takainen
Suppea	i | y	ʉ	u
Puolisuppea	e		
Puoliväljä	ɛ | œ		ɔ
Väljä	a		

Vokaalit voivat esiintyä sekä pitkinä että lyhyinä. |-viivalla on erotettu pyöreys: oikealla pyöreä ja vasemmalla lavea.[10]

Konsonantit

		Bilabiaali		Alveolaari		Palataali	Velaari		Glottaali
		tavallinen	palat.	tavallinen	palat.		tavallinen	palat.	
Klusiili	**asp.**			tʰ	tʲʰ				
	soinn.	b	bʲ	d	dʲ		g	gʲ	
Frikatiivi				s | z		ʃ | ʒ	x	xʲ	h
Nasaali		m	mʲ	n	nʲ		(ŋ)		
Lateraali				l	lʲ				
Tremulantti				r	rʲ				
Approksimantti						j			

Sanaloppuiset soinnilliset konsonantit äännetään soinnittomina: esim. [b] -> [p]. Äng-äänne esiintyy burjaatissa vain kirjainyhdistelmissä 〈нг〉 ja〈хг〉. |-viivalla on erotettu sointi: oikealla soinnillinen ja vasemmalla soinniton.[10]

Historia ja murteet

Burjaattien esi-isiä ovat Baikalin ympäristöön 900–1000-luvuilla asettuneet mongoliheimot. Yhtenäinen mongolin kieli alkoi eriytyä eri kieliksi 1200–1300-luvuilla mongolivaltakunnan hajottua. Burjaatin kielen syntyyn vaikutti puhujien maantieteellinen eristyneisyys sekä seudun alkuperäisten asukkaiden, evenkien ja turkkilaisten heimojen kielistä omaksutut piirteet. Burjaattien ja venäläisten kontaktit alkoivat 1600-luvulla, mutta voimakas venäläisvaikutus syntyi vasta neuvostoaikana. Kielikontaktit ovat vaikuttaneet varsinkin burjaatin fonetiikkaan ja sanastoon.[11]

Kieli jakautuu 16 murteeseen, jotka kuuluvat läntiseen, itäiseen ja eteläiseen ryhmään. Murrejako heijastaa vanhaa heimojakoa. Siihen ovat vaikuttaneet myös taloudelliset ja uskonnolliset eroavaisuudet. Länsimurteissa on enemmän venäläisiä lainasanoja, itä- ja etelämurteissa uskontoon liittyviä kiinalaisia ja tiibettiläisiä lainoja. Nykyään murre-erot ovat tasoittumassa.[12]

Kirjakieli

Burjaatit käyttivät 1900-luvulle saakka yhteistä mongolin kirjakieltä, joka perustui uiguureilta lainattuun kirjaimistoon. Kirjakieltä käytettiin hallinnossa, lainsäädännössä ja kirjeenvaihdossa sekä uskonnollisissa ja maallisissa teoksissa. 1600-luvulla buddhalaisluostareissa alettiin painaa kirjoja ksylografian avulla. 1700–1800-luvuilla laadittiin burjaattiheimojen kronikoita, julkaistiin oppikirjoja, käännöskirjallisuutta ja suullisen kansanperinteen teoksia.[13] Läntisiä burjaatteja varten julkaistiin 1700-luvulta lähtien kyrillisellä kirjaimistolla kristillistä kirjallisuutta ja myöhemmin myös oppikirjoja ja kaunokirjallisuutta.[14]

Burjaattien ja halhamongolien yhteisen kirjakielen käyttöä jatkettiin 1920-luvulla. Mongolien kieli- ja kulttuuriyhteyttä korostaneita kielitieteilijöitä alettiin kuitenkin pian syyttää panmongolismista ja porvarillisesta nationalismista. Vuonna 1931 otettiin käyttöön latinalainen kirjaimisto ja alettiin kehittää erillistä burjaatin kirjakieltä.[13] Vuonna 1939 siirryttiin venäläiseen kirjaimistoon, johon liitettiin kolme burjaatin äänteitä osoittavaa lisämerkkiä: ө, ү ja һ.[15] Kirjakielen normien perustaksi määriteltiin itämurteisiin kuuluva Horin murre. Samalla pyrittiin karsimaan mongolismeja ja neologismeja, jotka korvattiin venäläisillä ja kansainvälisillä sanoilla.[16]

Burjaatin kirjaimisto

А а	Б б	В в	Г г	Д д	Е е	Ё ё	Ж ж
З з	И и	Й й	К к	Л л	М м	Н н	О о
Ө ө	П п	Р р	С с	Т т	У у	Ү ү	Ф ф
Х х	Һ һ	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Щ щ	Ъ ъ	Ы ы
Ь ь	Э э	Ю ю	Я я				

Burjaatin kirjakielen käyttöala oli laajimmillaan 1920–1930-luvuilla, jolloin esim. kouluopetus tapahtui kokonaan oppilaiden äidinkielellä. Toisen maailmansodan jälkeen kielen käyttö alkoi kuitenkin vähentyä. Syynä tähän oli mm. burjaattisivistyneistön tuhoaminen Stalinin ajan vainoissa sekä venäjän kielen taidon leviäminen. Viranomaisten kieleksi tuli venäjä ja burjaatinkielinen kouluopetus lopetettiin 1970-luvun alussa. Samalla supistui myös burjaatin käyttö tiedotusvälineissä ja kirjallisuudessa. Burjaatti palautettiin koulujen alaluokkien opetusvälineeksi vasta vuonna 1986.[17]

Nykytilanne

Vuonna 1992 Burjatiassa hyväksyttiin kielilaki, joka antaa burjaatille virallisen kielen aseman venäjän kielen rinnalla. Nykyään burjaattia käytetään opetuskielenä koulujen alaluokilla. Ylemmillä luokilla ja keskiasteen oppilaitoksissa sitä opetetaan aineena. Burjaatinkielistä opetusta annetaan ja sitä opetetaan aineena myös Irkutskin alueella ja Zabaikaljen aluepiirissä, joissa kielellä ei ole virallista asemaa.

Burjaatiksi julkaistaan oppikirjoja sekä kauno- ja lastenkirjallisuutta. Sillä ilmestyy sanomalehtiä, kirjallisuuslehti ja lastenlehti. Kieltä käytetään myös radiossa ja televisiossa. Ulan-Udessa toimii burjaatinkielinen teatteri.[18]

Kaksikielisyydestä ja burjaattien osittaisesta venäläistymisestä huolimatta burjaatin kielen asema on melko vakaa, eikä sitä voida pitää akuutisti uhanalaisena.

Lähteet

1. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 83, 87. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.

2. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 84, 86. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.
3. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.4. Rasprostranjonnost vladenija jazykami (krome russkogo). (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_04.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 14.2.2009. (venäjäksi)
4. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.6. Vladenije jazykami (krome russkogo) naselenijem otdelnyh natsionalnostei po respublikam, avtonomnoi oblasti i avtonomnym okrugam Rossijskoi Federatsii. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_06.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 14.2.2009. (venäjäksi)
5. *Narody Rossii: entsiklopedija*, s. 441. Moskva: Bolšaja Rossijskaja Entsiklopedija, 1994. ISBN 5-85270-082-7.
6. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.5. Vladenije jazykami (krome russkogo) naselenijem naibolee mnogotšislennyh natsionalnostei. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_05.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 14.2.2009. (venäjäksi)
7. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.2. Naselenije po natsionalnosti i vladeniju russkim jazykom. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_02.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 14.2.2009. (venäjäksi)
8. Vserossijskaja perepis naselenija 2002 goda. 4.3. Naselenije po natsionalnosti i vladeniju russkim jazykom po subjektam Rossijskoi Federatsii. (http://perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls) *perepis2002.ru*. Viitattu 14.2.2009. (venäjäksi)
9. Naselenije Rossijskoi Federatsii po vladeniju jazykami (http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab6.xls) *gks.ru*. Viitattu 20.1.2012. (venäjäksi)
10. Ager, Simon: Buryat (https://www.omniglot.com/writing/buryat.htm) 2020. Omniglot. Viitattu 3.1.2020. (englanniksi)
11. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii: entsiklopeditšeski slovar-spravotšnik*, s. 72–73, 75–76, 82. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.
12. *Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom I*, s. 237. Moskva: Nauka, 1997. ISBN 5-02-011237-2.
13. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii: entsiklopeditšeski slovar-spravotšnik*, s. 73–74. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.
14. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 88. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.
15. *Jazyki Rossijskoi Federatsii i sosednih gosudarstv. Tom I*, s. 236. Moskva: Nauka, 1997. ISBN 5-02-011237-2.
16. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii: entsiklopeditšeski slovar-spravotšnik*, s. 74. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.
17. *Gosudarstvennyje i titulnyje jazyki Rossii: entsiklopeditšeski slovar-spravotšnik*, s. 74–77. Moskva: Academia, 2002. ISBN 5-87444-148-4.
18. *Pismennyje jazyki mira: Jazyki Rossijskoi Federatsii. Sotsiolingvistitšeskaja entsiklopedija. Kniga 1*, s. 89–95. Moskva: Academia, 2000. ISBN 5-87444-103-4.

Aiheesta muualla

- Burjaatinkielinen Wikipedia

Mongolilaiset kielet

burjaatti | daguuri | kalmukki | mogoli | mongoli | monguori | paomgan | santa